

Köy Enstitüleri Sisteminde Yönetim

Niyazi ALTUNYA¹

Özet

Bu yazıda, Köy Enstitüsü Sistemi'nin işleyişinde yönetim yapısının etkisi incelenmiştir. Yazıda, Köy Enstitüleri yönetiminin kurgusu, yasal dayanakları, örgütsel yapısı, görev dağılımı ve yönetimde rol alanların nitelikleri, hakları ve sorumlulukları ele alınmakta, yönetsel işleyişle ilgili bazı örnekler verilmektedir. Ayrıca sistemdeki demokrasi anlayışı, yönetime öğrenci katılımının önemi, oluşumu, mekanizması, ayrıca kızların yönetimdeki konumları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetime katılma, örgüt, demokratik eğitim, usta öğretici, küme, Köy Enstitüleri.

Governance in the Village Institute System

Abstract

In the present article, the effect of the administration structure on the functioning of Village Institute System, has been examined. In the article, the setup, legal foundations, organizational structure, tasks distribution of the Village Institutes' administration are tackled, along with the properties, rights and responsibilities of those who were involved in the administration, and some examples are provided regarding administrative functioning

Key Words: Participation to administration, organization, democratic education, master student, group, Village Institutes.

Giris

Köy Enstitüsü Sistemi'ni özgün kılan en önemli etkenlerden biri de enstitülerin yönetim biçimidir. Bu kurumlarda yönetim; kurgu, ilkeler, uygulama ve yöneticilerin nitelikleri yönünden aynı dönemdeki başka eğitim kurumlarından oldukça farklıdır. Örneğin, köy enstitülerinin yönetimini niteleyen en önemli ilke, *yönetime katılımdır*. Enstitülerde yönetici, öğretmen ve özellikle öğrencilerin yönetime katılması vazgeçilmez bir ilkedir.

Türk eğitim sisteminde demokrasi özleminin yüz yılı aşan bir geçmişi vardır. Cumhuriyet dönemi Milli Eğitim Bakanlığı bu konuda merkezden birçok düzenleme yapmıştır ama, Köy Enstitüsü deneyimine kadar birkaç istisna dışında önemli bir uygulama görülmemiştir. Çünkü, eğitim yöneticilerinin, öğretmen ve velilerin çoğunluğu katılımlı demokratik yönetime inanmış değildi. İnananların da bu konudaki becerileri yeterli değildi. "Öğrencilere fırsat verilirse tepemize çıkar, anarşi doğar" inancı sadece yönetici ve öğretmenlerde değil, velilerde hatta öğrencilerde de yaygındı. Durum bugün de pek farklı değildir!

İmparatorluk döneminde *Mustafa Sâti*, *Ethem Nejat*, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, *Nafi Atuf Kan-su* gibi inancılı eğitimcilerin eğitime katılım konusundaki çabaları, genellikle öğrencilerle özgür

¹ Dr., Eğitimci-Yazar

ilişki kurma düzeyini aşır modelleşememiş, buna olan inanç da yaygınlaşmamıştır. Cumhuriyet döneminde *Baltacıoğlu, Halit Ziya Kalkancı* gibi eğitimciler çalıştıkları kurumlarda, özellikle her ikisi de müdürlük yaptıkları Gazi Eğitim Enstitüsü'nde demokratik eğitimi modelleştirme konusunda hayli emek vermişlerdi. Ancak, Milli Eğitim Bakanlığı merkezinde bile bu uygulamalara tam destek vermemiştir.

Köy Enstitüsü sisteminin kuramcısı, kurucusu, lideri *İsmail Hakkı Tonguç*, bu kurumlarda uygulattığı öğrenci katımlı demokratik yönetimin modelini iyi kurgulamış, atadığı genç yöneticileri bu konuda yetiştirmek için olağanüstü çaba harcamıştır. Bunun için sürekli içinde bulunduğu bu kurumlarda uygulamayı bıkrıp usanmadan izlemiş, olumlu sonuçlar da almıştır.

Bu yazıda, kısaca köy enstitülerinde uygulanan yönetim biçiminin kurgusu, aktörleri ve yönetim süreci üzerinde durulacaktır.

Köy Enstitülerinde Yönetimin Yasal Dayanađı

Köy Enstitüsü Sistemi'nde yönetim erki Milli Eğitim Bakanlığı'ndadır. Sistemin öncü deneyimi olan Köy Eğitimlenliği Sistemi, Tarım Bakanlığı ile birlikte başlatılmıştır. 11.06.1937 tarih ve 3238 sayılı *Köy Eğitimlenleri Kanunu*, "Köy eğitimlenleri, Maarif ve Ziraat Vekillikleri [bakanlıkları] tarafından; ziraat işleri yaptırılmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilir. Eğitimlen yetiştirme kurslarının masrafları Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçesinden ödenir." demektedir (m. 2).

1936 yazında ilk Köy Eğitimleni Yetiştirme Kursu, Eskişehir Çifteler Çiftliđi'nin yanındaki Mahmudiye bucağında açılmıştır.^{2,3} Kursun müdürü çiftliğin de müdürüdür. Ancak, bu denemeden iki Bakanlığın eşgüdüm sağlamada zorluklar çektiği hatta sorunlar yaşadığı anlaşılınca yönetim yetkisi hızla Milli Eğitim Bakanlığı'na kaymış, Tarım Bakanlığı destek güç olarak kalmış, zamanla tümünden devreden çıkarılmıştır.

Köy Enstitüleri, 1937'de "Köy Öğretmen Okulu" adıyla açılmaya başladığında ise konuyla ilgili özel bir yasa yoktu. Başlangıçta, 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı *Maarif Teşkilatına Dair Kanun*'un 7. maddesindeki üç sözcükten ibaret olan "Köy Muallim Mektepleri" ifadesine dayanılmıştır. 1926 ve 1927'de açılan iki *Köy Muallim Mektebi* 1932 ve 1933'te kapatıldıysa da söz konusu yasa hükmü yürürlükte kalmıştı.

7 Temmuz 1939'da kabul edilen 3704 sayılı *Köy Eğitimlen Kursları ile Köy Öğretmen Okullarının İdaresine Dair Kanun*'un 1. maddesi, "Öğretmen yetiştirmek üzere Maarif Vekilligince köylerde açılmış ve açılacak öğretmen okullarıyla Maarif ve Ziraat Vekilliklerince köy eğitimleni yetiştirilmek maksadıyla 3238 sayılı kanuna göre açılan eğitimlen kursları'nın yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır. Söz konusu yasa daha çok bu kurumlara verilecek arazi ve döner sermaye konularını düzenlemiş, enstitülerin iç yönetimlerine değinmemiştir.

17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu*'nun 1. maddesi, "Köy öğretmenleri ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere, ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan köylerde *Maarif Vekilligince* köy enstitüleri açılır." diyerek hem bu kurumların asıl adını koymuş, hem de enstitülerin "Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılacağını" belirtmiştir. Enstitüler "tam devreli" yani beş yıllık köy ilkokullarını bitirenleri öğrenci olarak alacak ve öğretim süreleri "en az beş yıl" olacaktır (m. 3). Bu yasa, "Köy Öğretmen Okulu" adını da "Köy Enstitüsü"ne dönüştürmüştür (Muvakkat m. 22/b). Bu yasa da enstitüler için bir iç yönetim düzeni belirlememiştir.

² Niyazi Altunya, Yetmişinci Yılında Köy Eğitimlenliği, Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür-Eğitimi içinde, Haz. Nazife Güngör, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

³ Hüseyin Altunya, "Türkiye'de Köy Eğitimleni Yetiştirme Deneyimi (1936-1948)" Düşünen Tohum Konuşan Toprak: Türkiye'nin Köy Enstitüleri (1940-1954).

Resim 1: Tuğla üretimi

19 Haziran 1942 tarih ve 4274 sayılı *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu*, köy eğitim sistemini, köy enstitüsü yönetici ve öğretmenleri ile köy eğitimci ve öğretmenlerinin yükümlülüklerini düzenlemekte; köy enstitülerinin iç düzeni ve işleyişine doğrudan yer vermemektedir. Ancak, yasanın Bakanlıkça 1942 sonlarında hazırlanan, hiç kuşkusuz kurucu Tonguç'un kafasından ve kaleminden çıkan, *İzahnamesi* [Açıklaması], enstitü yönetimlerine de yer vermektedir.⁴

Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi'ne göre çıkarılan diğer bazı düzenleyici metinlere biraz sonra değineceğiz.

Biraz önce belirtildiği gibi, köy enstitülerinin kuruluş amacı sadece öğretmen yetiştirmekle sınırlı değildi, enstitüler öğretmenle birlikte “köye yarayan diğer meslek erbabını” da yetiştirecekti. Diğer erbablar sağlık, tarım, teknik işler, köy yöneticiliği gibi alanlara ait olabilirdi. Yazık ki enstitülerde “Öğretmenlik” ve “Sağlık Memurluğu” kollarından (bölümlerinden) başka bölüm açılmadı. 9.07.1943 tarih ve 4459 sayılı *Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılmasına Dair Kanun*, “Köy Ebesi” ve “Köy Sağlık Memuru” yetiştirilmesi konusunda Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte Sağlık Bakanlığı'na da sorumluluk yüklemişti. Örneğin, bu kollara öğrenci seçme kurallarının belirlenmesi (m. 1) ve bunlara “tabip öğretmen” atanması (m. 14) konularında bu Bakanlık da yükümlü idi. Ancak, bu elemanların enstitülerde yetiştirilmesi ödevi Milli Eğitim Bakanlığı'na aitti. Bu yasaya göre, enstitülerde yetiştirilen köy sağlık memuru ve köy ebelerinin denetlenmesi konusunda da Milli Eğitim Bakanlığı elemanlarına yetki tanımıştı (m. 8).

Köy enstitülerinde öğretmen yanında sağlık memuru da yetiştirildi; ancak ebe yetiştirilemedi; daha doğrusu bu konuda Sağlık Bakanlığı yan çizdi.

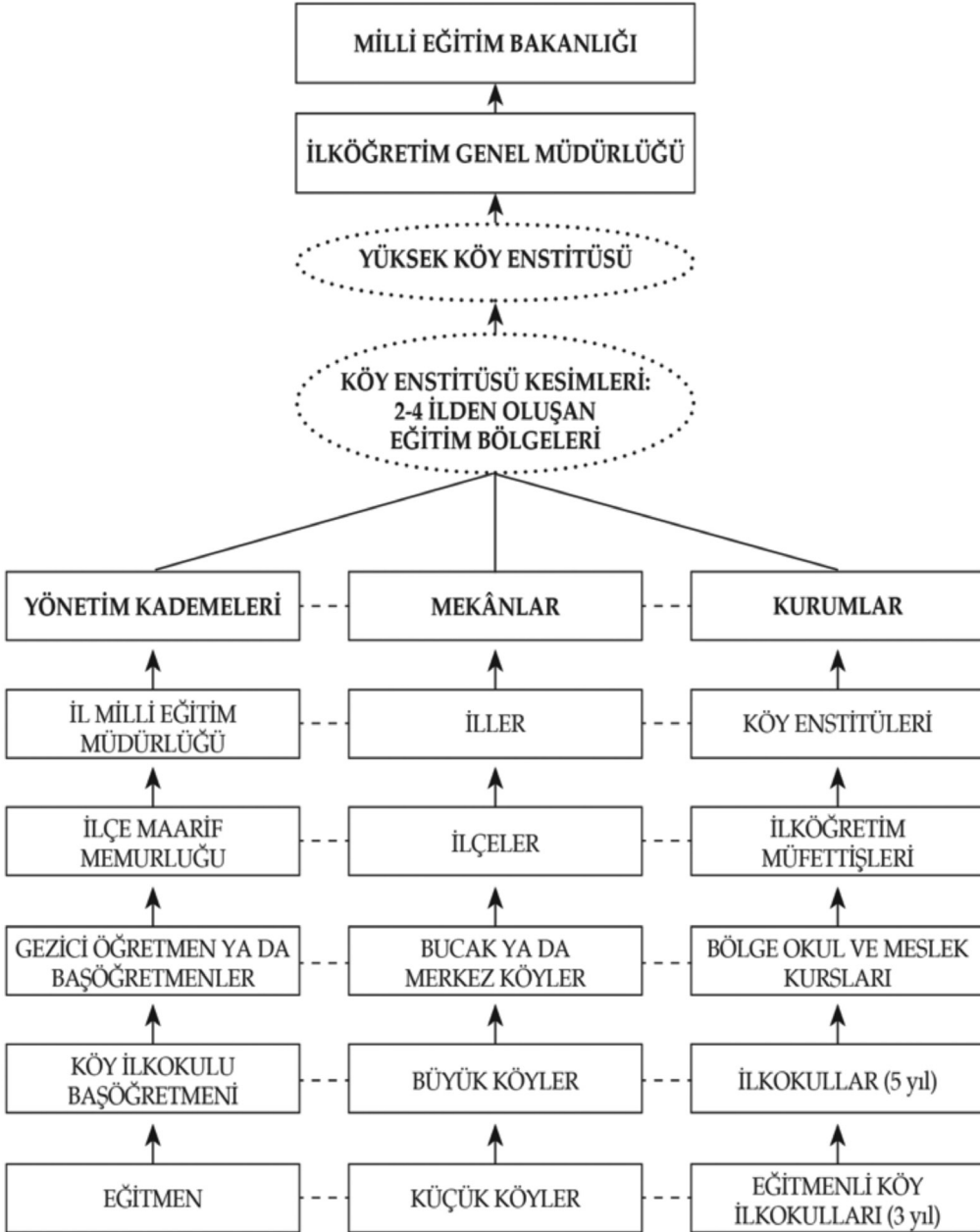
10.06.1933 tarih ve 2287 sayılı *Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun*'la köy enstitülerinin kapatıldığı 1954'e kadar bu yasada yapılan değişikliklere göre, ilkokul öğretmeni

⁴ Tebliğler Dergisi: 21.12.1942/203.

yetiştiren eski İlköğretmen Okulları, Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı idi (m. 14). Ancak, 1935'ten itibaren hem İlköğretmen Okulları, hem 1936'dan başlanarak açılan Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları hem de 1937'de "Köy Öğretmen Okulu" olarak açılıp 1940'ta asıl adlarını alan Köy Enstitüleri, hatta 1942 yılında açılan üç yıllık bir yükseköğretim kurumu olan *Yüksek Köy Enstitüsü* de İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı idi. Oysa anılan 2287 sayılı yasaya göre yükseköğretim kurumları, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olacaktı (m. 11).

Burada, Köy Enstitülerinin iç örgütlenmesine geçmeden önce Köy Eğitim Sistemini basit bir şema üzerinde şöyle görebiliriz:

KÖY EĞİTİM SİSTEMİNİN ÖRGÜTSEL YAPISI

Köy Enstitülerinde Yönetmel Sürece Giriş

Hemen belirtelim ki köy enstitüsü demek öncelikle “örgütlü eğitim” demektir.

Köy Enstitülerinin ilginç bir iç örgütlenmesi vardı. Bu örgütlülük enstitülerde olağan bir yaşama biçimi idi. Bu kurumlarda hiçbir görev ve hiçbir kimse örgütün dışında değildir. Enstitülerde örgütlülük, sıkıcı ve çekilmez bir yaşam biçimi de değildir. Çünkü, örgütlenme sadece işlerin iyi yürümesi için değil, herkesin, özellikle enstitülere dilsiz-ağızsız gelen köy çocuklarının, kendilerini bu örgüt içinde nereye yerleştireceklerini, hangi görevi kimin yapacağını bilmeleri, haklarını kimden ve nereden isteyeceklerini anlamaları, ödevlerinin sınırlarını kavramaları açısından da önemlidir. Kişiler/öğrenciler, ilişkiler ancak böyle düzenlenince huzur bulabilirlerdi.

Enstitülerdeki örgütsel süreç, köylerden öğrenci seçimi ile başlar. Köy enstitüsü öğrencisini belirlenmiş kurallara göre önce köyündeki kendi ilkokul öğretmeni seçer, önerir, sonra onu il ilköğretim müfettişi ya da gezici başöğretmen bir bilgi yoklamasından geçirip bölgedeki enstitüye sevk eder. Enstitüye gelen ya da getirilen öğrenci, önce kıdemli bir öğrenci tarafından karşılanır; tuvalet, hamam ve diğer zorunlu gereksinmelerini giderebileceği yerler gösterilir, buraların kullanılış biçimi öğretilir, sonra karnı doyurulur, velisi ile birlikte konuk edilir.

Bir yönetici tarafından geçici kaydı yapılan öğrenci, bilgi ve yetenek yoklaması için görevli öğretmenler komisyonuna gönderilir. Enstitüde öğretmen kadrosu oluşmamışsa bu yoklamayı müdür, bir yönetici ya da bir öğretmen tek başına da yapabilir. İlk yıllarda öğrenci bulmak çok zor olduğu için, genellikle okuma yazma bilen zeki ve sağlıklı, 3 ya da 5 yıllık köy ilkokulu mezunu tüm çocuklar kabul edilmiştir.

Bulaşıcı hastalıkların kol gezdiği o yıllarda yapılan ilk işlerden biri de öğrenci adayının okul doktoru ya da bir sağlık görevlisince sağlık kontrolünden geçirilmesidir. Çünkü, çocuklar genellikle bunu geldikleri yerlerde yaptıramamıştır.

Yine yeni gelen öğrencilere, önce gelenlerce enstitü gezdirilir ve tanıtılır. Onlara, buranın öteki okullara benzemediği, burada genel kültür dersleri yanında yapı (inşaat) ve tarım işlerinin de yaptırıldığı anlatılır. Birkaç gün bu işlerde denenir, eğer bu koşullara uyamayacaksa geri gidebileceği söylenir. Yeni gelen öğrencinin ilk rehberinin kendinden önce gelen öğrenci olması ilginç bir rehberlik türüdür. Ondan hemen sonra *küme (sınıf rehber) öğretmeni* gelir. Küme öğretmeni öğrencinin sadece danışmanı değil, anası-babası-velisi, her şeyidir. Köyden gelen çaresiz çocuk her sıkıntısını ona anlatır, bilmediği her şeyi ona sorar, harçlığı varsa ona teslim eder, gerektiğe ondan alır.

Diğer yandan öğrenci, ders öğretmenleri, usta öğreticiler ve öğrenci yöneticileri ile ilişkiye girer. Öğrenci yönetimi, iç içe geçmiş yapılardan oluşur. Bu yönetimin alt basamağında seçilmiş sınıf başkanı bulunur. Ondan sonra atölye ve tarım ekipleri başkanları gelir. Gece koğuş ve işyeri nöbetçisi olan öğrenciler, aynı zamanda oranın ilk basamak yöneticileridir. Yeni kurulan başka enstitüleri ve köy okullarını yapmak üzere görevlendirilen öğrenci ekiplerinin de rehber öğretmen yanında seçilmiş bir öğrenci başkanı vardır.

Oluşum biçimi her enstitünün kendisine bırakılan enstitü öğrenci yönetimleri, tüm öğrencilerin katıldığı seçimle oluşur. Öğrenci başkanı, müdürden sonra enstitünün fiilen en etkili yöneticisidir. Bunlar, enstitünün genel düzen ve temizliği, erzak ve yemek işleri, veli ve diğer konukların ağırlanması gibi görevleri yaparlar, öğrenci ile okul yöneticileri arasında iletişimi sağlarlar. Hafta sonunda yapılan değerlendirme/eleştiri toplantılarını, tören ve toplu eğlenti programlarını enstitü öğrenci yönetimleri yapar ve uygular. Enstitü disiplin kurulunda da öğrenci yönetiminin bir temsilcisi bulunur. Enstitü yöneticileri onlara vesayet etmekten çok arka planda onların rehberidirler.

Köy Enstitülerinde Örgüt ve Görevler

Köy enstitülerinin 1947'ye, yani özgün sistemden dönüşe kadar her işi katı kurallara bağlayan bir yönetmeliği yoktu. Böyle olması doğaldı, çünkü enstitüler özgün bir deneme sürecinden geçiyordu; işleyişleri katı mevzuat hükümleri ile sınırlandırılmazdı. Biraz önce değinilen 1942 tarihli *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi*, enstitülerin yönetimine biraz dolaylı olarak yer veriyordu.

İzahname “Köy enstitülerinde vazife görenler arasında bu kurumlardaki işlerin nasıl taksim edileceği Vekillikçe [Bakanlıkça] hazırlanarak enstitü idarelerine gönderilen *İş Bölümü Planı*’nda belirtilmiştir.” demektedir.⁵Bu amaçla Bakan *Hasan-Âli Yücel*’in imzasıyla 10.11.1942 tarih ve 6/13631 sayılı yazı ekinde *Köy Enstitülerinde İdare, Öğretim ve Eğitim Alanında Vazife Görenlerle İlgili İş Bölümü Planı* başlıklı bir yazı (yönerge) gönderilmiştir. Onu tamamlar nitelikteki bir başka düzenleme de İlköğretim Genel Müdürü *İsmail Hakkı Tonguç*’un imzasıyla gönderilen 16.11.1944 tarih ve 18940 sayılı *İdare İşlerinde Çalışacakların Vazifeleri Hakkında* yazıdır.⁶ İlk metinde, “Bu işbölümü planında tespit edilmeyen hususlar, öğretmen okulları ve liseler talimatnamesine göre görülür” denilmektedir.⁷

Bu iki düzenlemeye göre enstitülerde görülecek belli başlı işler yönetici ve başlar arasında şöyle bölüştürülmüştür:

1) Müdürün vazifeleri, 2) Müdür muavinlerinin vazifeleri, 3) Eğitim başının vazifeleri, 4) Öğretmenlerin vazifeleri, 5) Nöbetçi öğretmenlerin vazifeleri, 6) Öğretmenler kurulunun vazifeleri, 7) Disiplin kurulunun vazifeleri, 8) Küme başının vazifeleri, 9) Yapı ve sanat başının vazifeleri, 10) İşlik başının vazifeleri, 11) Ziraat başının vazifeleri, 12) Denizcilik sporları ve balıkçılık başının vazifeleri, 13) Müzik başının vazifeleri, 14) Sağlık başının (doktorun) vazifeleri, 15) Hasta bakıcının vazifeleri, 16) Usta öğreticinin vazifeleri, 17) Hayvan hastalıkları başının vazifeleri, 18) Ayniyat, mübayaa [satınalma], hesap, kayıt, ambar, depo, mütedavil [döner] sermaye işleri yapmakla mükellef memurlarının vazifeleri.

Bu düzenlemelere göre örneğin *Küme Başının* (bir sınıftan sorumlu rehber öğretmen) görevleri şunlardır:

“1. Eğitim ve öğretim işleri bir bütün olarak kendilerine verilen öğrenci kümelerini ilgilendiren her türlü işleri yapmak.

“2. Küme çocuklarının [öğrencilerinin] giyinme, yeme, yıkanma, derslere çalışma bakımlarından bütün ihtiyaçlarını gidermek için ilgili başlarla işbirliği yaparak gerekli tedbirleri almak.

“3. Küme çocuklarının ders ve iş bakımlarından iyi yetişmelerini sağlayıcı tedbirleri almak, onlara okuma alışkanlığını kazandırmak.

“4. Küme öğrencilerinin arkadaşları, öğretmenleri ve köylüleriyle iyi münasebetler çerçevesi içinde yaşamalarını sağlamak.

“5. Küme öğrencilerine ölçülü ve hesaplı bir şekilde şahsi ihtiyaçlarını gidermeyi, para harcamayı öğretmek; onları ihtiyaç giderme yönünden haysiyetlerini daima koruyacak bir durumda bulundurmak.

“6. Küme çocuklarına verilen emirlere itaat etmeyi, öğretmenlerine saygı göstermeyi, başkasının hakkına ve malına göz dikmemeyi, el uzatmamayı öğretmek.

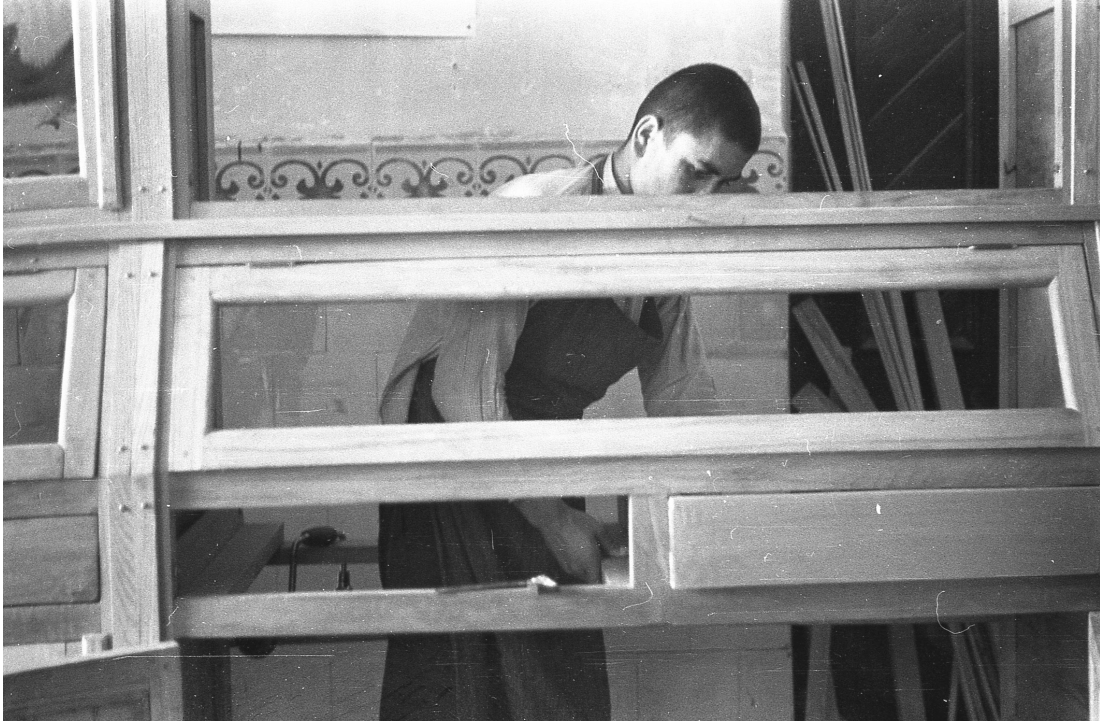
“7. Kümeler arasında, enstitünün genel havasına uygun bir işbirliği kurulmasını, onların bütün işlerde ve çalışmalarında birbirlerine destek olmalarını sağlamak.”

⁵ Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi (1943), s. 109.

⁶ Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Köy Enstitüleri İle İlgili Yönetmelik ve Resmi Yazılar, s. 81-101.

⁷ İsmail Hakkı Tonguç Arşivi.

Resim 2: Marangoz

Bu düzenlemelere göre *Yapı ve Sanat Başının* görevleri de şunlardır:

“1. Vekillikçe bildirilen inşaat için gerekli malzemeyi zamanında hazırlamak, inşaatı zamanında bitirmek için gerekli tedbirleri almak talebenin, sanat ve yapı hayatına ait ferdi ve müşterek işleri üzerine güzel yazılar yazmalarını ve ilgili kitapları, planları okuyarak teknik kabiliyetlerini geliştirmelerini sağlamak.

“2. Yapıcılık ve sanat çalışmalarına esas olacak haftalık iş planlarını, nöbet cetvellerini, ilgili öğretmenler ve eğitim başı ile birlikte tespit etmek, öğretmenlerle talebede bu işlere karşı saygı ve sevgi hisleri uyandırmak, ilgililerin bu planlara göre çalışıp çalışmadıklarını kontrol etmek, çalışmayanların durumlarını müdüre bildirmek.

“3. Yapıcılık ve sanat çalışmalarıyla ilgili ve bu işler için gerekli alet ve malzemenin bütün kayıtlarını tutmak, bu eşyanın teslim ve tesellümünün [teslim alınmasının] usulüne göre yapılmasını sağlamak.

“4. Bütün çalışma yerlerinde ve işliklerde kazaların önüne geçici tedbirleri vaktinde almak, kaza vukuunda kazaya uğrayanı koruyucu tedbirleri almak.

“5. Müdürün göstereceği işleri yapmak.”

Yine bu düzenlemeye göre *Ziraat [Tarım] Başının* görevleri ise:

“1. Vekillikçe bildirilen hedeflere göre ziraatla ilgili istihsal [üretim], öğretim, eğitim tatbikatını ve ziraat çalışmalarına esas olacak haftalık, aylık veya mevsimlik iş planlarını ve nöbet cetvellerini ilgili öğretmenler ve eğitim başıyla birlikte tespit etmek ve alakadarların bu planlara göre çalışıp çalışmadıklarını kontrol etmek, çalışmayanların durumunu müdüre bildirmek.

“2. Mütedavil [döner] sermaye işletmesi, ziraat çalışmaları, hayvan bakımı ve bu işler için gerekli alet ve malzeme ile ilgili bütün kayıtları tutmak ve alakadarların tutmaları lazım gelen defterleri onlara tutturmak, her türlü ziraat eşyasının teslim ve tesellümünün usulüne göre yapılmasını sağlamak.

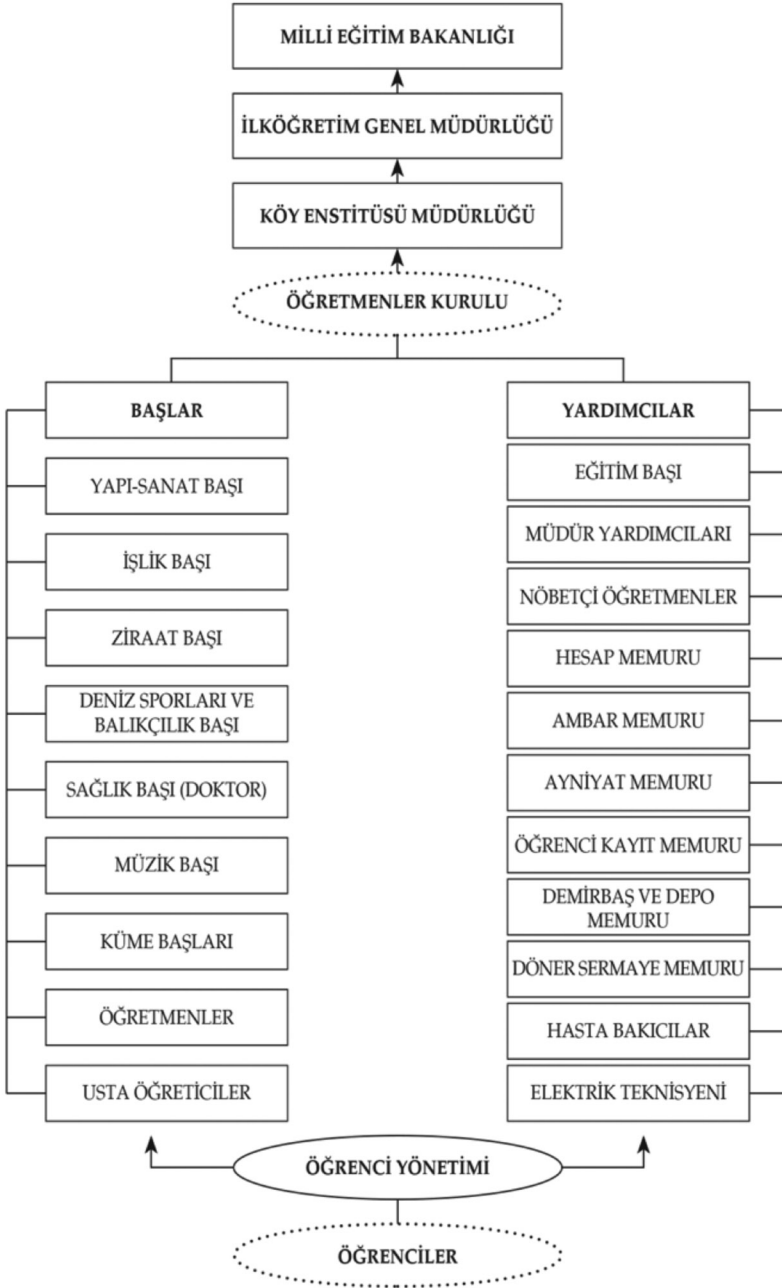

“3. Ziraatla ilgili her türlü çalışma yerlerinde kazaların önüne geçici tedbirleri aldirtmak, talebe ve öğretmenlerle hayvanları bulaşıcı hastalıklardan koruyucu tedbir almak, hayvanların ölümüne veya sakatlanmalarına meydan verici halleri gidermeye çalışmak.

“4. Talebenin ziraat çalışmalarına ait yazılar yazmalarına, ilgili kitapları okuyup tecrübe [deney] yapmalarına yarayacak tedbirleri almak ve aldirtmak.

“5. Müdürün vereceği işleri yapmak”⁸

KÖY ENSTİTÜLERİNDE İÇ ÖRGÜTLENME

⁸ İsmail Hakkı Tonguç Arşivi.

Köy Enstitüsü Müdürleri

Köy Enstitülerinin yönetiminde müdürlerin konumu çok önemlidir. Bu nedenle kendilerine geniş yetkiler ve sorumluluklar verilmiştir.

Köy Enstitü müdürlerinden, klasik yöneticilikten çok, *liderlik* beklenmiştir. Bu liderlerin yetiştirilebilmeleri için Genel Müdür (baş lider) *Tonguç* tarafından olağanüstü çaba ve özveri gösterilmiştir. O, gençler arasından seçtiği müdürleri iş başında yetiştirmek için birçok teknik geliştirmiştir.

Müdür yardımcılarını, eğitim başı ve birim (dal) başları müdürün eşgüdümünde kendi alanlarının yetki ve sorumluluk sahibi elemanlarıdır. Öğretmen, usta öğretici, memur ve öğrencilerin de yönetimde yetki ve sorumlulukları vardır. Ancak müdürler, enstitü yönetimlerinin başlayıp bittiği yerdedir ve rolleri herkesten önemlidir. Hemen vurgulayalım; enstitülerde tüm yönetici, öğretmen, usta öğretici ve diğer görevlilerin temel sorumluluğu, öğrencilerin özgürleştirilerek yetiştirilmesidir. Bürokratik işler türevdir, ikincildir. Ambar, demirbaş işleri ile sorumlu saymanlık dışındaki işler için memur yoktur. Aşçı, fırıncı ve çamaşırıcı dışında yardımcı hizmetli yoktur. Onların yanında yetiştirilecek yardımcı öğrenciler vardır. Öğrenciler, kendi oluşturdukları yönetimler dışında, başta küme öğretmeni olmak üzere öğretmenleriyle muhataptır.

Enstitü müdürleri göreve getirilmeden önce çok dikkatli bir izleme ve seçim sürecinden geçirilmişlerdir. Bu konuda tek seçici Genel Müdür *Tonguç*'tur. Seçtiği müdürlerle çok yakın meslek- sel ve kişisel ilişkisi vardır. Bunların çoğu Gazi Eğitim Enstitüsü'nden, ilköğretmen okullarından ya da öğretmenlik, yöneticilik kurslarından öğrencisidir. Onları görevleri başında da uzunca süre izlemiştir.

Enstitü müdürlerinin diğer bazı özelliklerini de bilmekte yarar var. Örneğin, müdürler çok gençtir. *Tonguç*'un görevde bulunduğu yıllarda atanan müdürlerin, atandıkları tarihlere göre yaş ortalaması 33.9 olup bunların yaşları 28'le 42 arasında dağılmaktadır. Müdürlerden yaşı en büyük olan Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü Müdürü *Sıtkı Akkay* 42, en küçük olan Isparta Gön- nen Köy Enstitüsü Müdürü *Ömer Uzgil* ile Kayseri Pazarören Köy enstitüsü Müdürü *Sabri Kolçak* 28 yaşındadırlar. Ortalamadan yüksek olanlardan birisi 40, birisi 38, beşi 37, üçü 35, dördü de 34 yaşındadır. Diğerleri 29-32 yaşları arasındadır.⁹

Bir de müdürlerin öğrenim durumlarına bakmak gerekir. 31 müdürden 22'si (yaklaşık yüzde 71) o zaman öğrenim süresi değişik bölümlerinde 2 ve 3 yıl olan Gazi Eğitim Enstitüsü çıkışlıdır. Bunlardan 18'i Gazi'nin Pedagoji, 3'ü Resim-İş bölümünü bitirmişlerdir. Diğerlerinin 1'i Viyana Pedagoji Enstitüsü'nü, 1'i İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü, bir süre ilköğretmenliğinden sonra bitirmişlerdir. 5 müdür ilköğretmen okulundan sonra 2-10 ay arasında müfettişlik ya da ortaöğretim öğretmenliği kurslarını bitirmişlerdir. İki müdür de ilkö- kul öğretmenliği yaparken ilköğretim müfettişliğine atanmışlardır. Bir tanesinin öğrenim durumu saptanamamıştır.

31 enstitü müdüründen 26'sı önceden ilköğretim müfettişliği, bunlardan 4'ü milli eğitim mü- dürlüğü yapmıştır. Enstitü müdürlerinden epeycesi 1936-40 arasında Eğitim Kurşlarında yöne- ticilik, şeflik ya da öğretmenlik yapmıştır. Müfettişlik ve milli eğitim müdürlüğü, eğitim kursu yöneticiliği yapanların az-çok yöneticilik deneyimi geçirdiği söylenebilir.¹⁰

⁹ Niyazi Altunya, Köy Enstitüsü Sistemi: Toplu Bakış, s. 94

¹⁰ Fuat Gündüzalp, Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu, C. VI, 2010, s. 272-294.

KÖY ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLERİNİN YAŞ VE ÖĞRENİM DURUMLARI						
SIRA NO.	ADI SOYADI	İLK GÖREVİ	DOĞUM	BAŞ. TARİHİ	YAŞI	ÖĞRENİMİ
1	Sıtkı Akkay	Savaştepe/Balıkesir	1898	1940	42	İlköğretmen Okulu
2	Hamdi Akman	Kızılcıllu/İzmir	1903	1943	40	GEE Pedagoji
3	İhsan Kalabay	Kepirtepe/Kırklareli	1902	1940	38	GEE Pedagoji
4	S. Edip Balkır	Gölköy/Kastamonu	1902	1939	37	İlköğretmen Okulu
5	Talat Ersoy	Aksu/Antalya	1903	1940	37	B. Seksiyonu, Fen
6	Halit Ağanoglu	Cılavuz/Kars	1903	1940	37	İlköğretmen Okulu
7	Recep Gürel	İvriz/Konya	1904	1941	37	GEE Pedagoji
8	Lütfi Engin	Hasanoğlan/Ankara	1904	1941	37	GEE Pedagoji
9	M. Rauf İnan	Çifteler/Eskişehir	1905	1940	35	Viyana Pedagoji Enstitüsü
10	Nazif Evren	Dicle/Diyabakır	1909	1944	35	GEE Pedagoji
11	Hayri Çakaloz	Ortaklar/Aydın	1909	1944	35	İÜ-Felsefe
12	Aydın Arıkök	Pulur/Erzurum	1909	1943	34	Yeterlik Belgesi
13	Fehim Akıncı	Beşikdüzü/Trabzon	1912	1946	34	GEE Pedagoji
14	İ. Safa Güner	İvriz/Konya	1912	1946	34	GEE Pedagoji
15	Kemal Üstün	Beşikdüzü/Trabzon	1911	1945	34	GEE Pedagoji
16	Enver Kartekin	Ladik/Samsun	1910	1943	33	B. Seksiyonu, Tarih
17	Şevket Gedikoğlu	Pazarören/Kayseri	1910	1943	33	GEE Pedagoji
18	Şerif Tekben	Akçadağ/Malatya	1908	1940	32	GEE Pedagoji
19	Ahmet Lütfi Dağlar	Düziçi/Adana	1908	1940	32	GEE Pedagoji
20	Remzi Özyürek	Çifteler/Eskişehir	1906	1937	31	GEE Pedagoji
21	Emin Soysal	Kızılcıllu/İzmir	1906	1944	31	GEE Pedagoji
22	Nurettin Biriz	Ladik/Samsun	1908	1940	32	GEE Pedagoji
23	Nejat İdil	Kepirtepe/Kırklareli	1907	1938	31	GEE Pedagoji
24	Şinasi Tamer	Akçadağ/Malatya	1909	1940	31	GEE Resim-İş
25	Hürrem Arman	Beşikdüzü/Trabzon	1909	1940	31	GEE Pedagoji
26	Osman Ülkümen	Beşikdüzü/Trabzon	1915	1944	29	GEE Pedagoji
27	Ömer Uzgil	Gönen/Isparta	1912	1940	28	GEE Resim-İş
28	Sabri Kolçak	Pazarören/Kayseri	1912	1940	28	GEE Pedagoji
29	Ali Doğan Toran	Gölköy/Kastamonu	?	1940	?	?
30	Ahmet Korkut	Pulur/Erzurum	?	1942	?	GEE Pedagoji
31	Osman Yalçın	Yıldızeli/Sivas	?	1946	?	GEE Resim-İş
YAŞ ORTALAMASI					33.9	
Açıklamalar: 1) GEE: Gazi Eğitim Enstitüsü. 2) Yeterlik belgesi: İlkokul öğretmeni iken kurs görerek ilköğretim müfettişliği ya da ortaokul öğretmenliği yetkisi elde edilen belge. 3) B Seksiyonu: İlkokul öğretmenliğinden sonra GEE'de 12 aylık kurs görüp ortaokul öğretmenliği için yeterlik belgesi alma (B seksiyon belgeleri daha sonra TBMM kararı ile GEE diplomasına dönüştürüldü).						

Köy Enstitüsü Öğretmenleri

Köy Enstitüsü yönetimlerinin işleyişinde öğretmen ve usta öğreticilerin de özel bir yeri vardır. Köy Enstitüsü Sistemi gönüllü, yurtsever, özverili yönetici ve öğretmenlerin omuzlarında başarıya ulaşmıştır. Bu kişiler, enstitüdeki görevlere sadece diplomalarının derecelerine göre değil, yeteneklerine, çalışkanlıklarına ve işe uygunluklarına göre seçilmişlerdir.

Köy Enstitüsü öğretmenliğine atanmanın yasal koşulları 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu*'nun 17. maddesinde şöyle belirlenmiştir:

1) Yüksekokullar ve üniversite fakülteleri mezunları, 2) Gazi Terbiye Enstitüsü mezunları, 3) Öğretmen okulları mezunları, 4) Ticaret liseleri ve orta ziraat okulları mezunları, 5) Erkek sanat okulları ve kız enstitüleri mezunları, 6) Köy enstitüleri mezunları, 7) İnşaat usta okulları mezunları, 8) Bunlardan başka her türlü teknik ve mesleki okullar mezunları./Bu enstitülerde mütehasıs işçiler yevmiye veya aylık ücretle *usta öğretici* olarak çalıştırılabilir.

Yasa, enstitülerde öğretmen olmak için yükseköğrenim görme zorunluluğu getirmemiştir. Bunun nedeni, yükseköğrenim görmüş olanları bulma zorluğu yanında, değişik düzeyde deneyimli, uygulayıcı elemanlarla usta öğreticilere olan gereksinimlerden doğan bir zorunluluktur. Yasa, Türk eğitim sistemine ilk kez “usta öğretici” kavramını da kazandırıyordu. Ayrıca enstitüler kendi mezunları içinden de öğretmen çıkarabilecekti. Bu düzenleme, ayrı bir kuruluş yasası olmayan *Yüksek Köy Enstitüsü*'nün açılışına da dayanak sağlıyordu.¹¹

Köy enstitülerinde çalışan yönetici, öğretmen ve usta öğreticilerin öğrenim durumları ile ilgili bazı verileri bilmekte yarar vardır. Örneğin, *Tonguç*'un, genel müdürlükten ayrıldığı ve özgün dönemin bittiği günlerde (15 Ekim 1946) köy enstitüsü öğretmenlerinin öğrenim durumlarına ait verdiği bilgiler şöyledir:

SIRA NO.	ÖĞRENİMİ	SAYI	%
1	Yükseköğrenim görenler (Fakülte, Gazi Eğitim Enstitüsü, Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı)	229	37
2	İlköğretmen Okulu çıkışlılar	209	34
3	Sanat ve Yapı Usta Okulu çıkışlılar	91	15
4	Kız Enstitüsü çıkışlılar	56	9
5	Ziraat Okulu çıkışlılar	27	4
6	Diğer Meslek Okullarından çıkanlar	8	1
TOPLAM		620	100

(İ. Hakkı Tonguç, *Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy*, 1947: 602-603)

Görüldüğü gibi, köy enstitüsü öğretmenlerinin sadece yüzde 37'si yükseköğrenim görebilmiştir. Bunların da yarısından fazlası 1945 ve 1946 yıllarında Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirenlerdir. İkinci sırayı yüzde 34'le erkek ve kız ilköğretmen okulu çıkışlılar almaktadır. Saptayabildiğimize göre, 1946'ya kadar atanan 31 enstitü müdüründen 6'sının yükseköğrenimi yoktur.

Olağanüstü zor koşullarda kurulan köy enstitülerine öğretmen ve yönetici bulmak hiç de kolay olmamıştır. Atananların bir kısmı bu koşullarda çalışmak istemeyip buraları terk etmişlerdir.

¹¹ 19 Eylül 1942 tarih ve 6/2323 sayılı bakanlık oluru: İsmail Hakkı Tonguç Arşivi.

Kalabilen gerçek kahramanlar, öğrencileriyle birlikte kendilerini yetiştirip enstitülerde uygulanan yeni eğitim anlayışına uyum sağlamışlardır.

Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde açılan *Yüksek Köy Enstitüsü*, öğretmen yetiştiren eski tip kurumların yetiştiremediği branşlarda, enstitüleri tanıyan ve onlara gönül bağı ile de bağlanmış öğretmen ve yönetici yetiştirecekti. Ne ki bu “Yüksek Kısım” iki devre açık kalmış, toplam 213 mezun verdikten sonra kapatılmıştır.

Bu konuda *Tonguç*’un 12 yıl arayla yaptığı iki değerlendirmeye bakmak gerekir:

1935: “[Köye yararlı eleman yetiştiren kurumların] idare ve öğretmen kadrosu hazırlanırken, rutine [alışılagelen bürokratik yollara] göre adam seçmekten vazgeçmeli, muayyen işlerin başına, o vazifeyi yapabileceği tecrübe ile anlaşılmalı kimseler getirilmeli (...) [bu kurumları] entelektüalizme [söylevciliğe] esir ettirmemelidir.”¹²

1947: “Köy enstitülerinin kadro bakımından zayıf olduklarını ileri sürenler, bu öğretmenlerin savaş yıllarında sağlandığını, gönüllü olarak işe girdiklerini bilmelidirler (...) Enstitülerde elde edilen başarıların büyük payı, bu kurumlarda birçok zorlukları göze alarak çalışan fedakâr öğretmenlere aittir (...) Bu kurumlarda canla başla çalışan [ancak] yüksek okul mezunu olmayanların değerlerini düşürmeye kalkışanlar, [enstitülerde] hazırlık sınıflarının bulunuşunu, iş derslerinin nevelerini, çocukların köy okullarından nasıl geldiklerini düşünmeyen ve bir öğretmenin kendi kendini yetiştirebileceğini kasten gizleyerek diploma imtiyazı yaratmaya çalışanlardır (...) Bir gün gelir de köy enstitülerine sadece diploma veya kura esasına göre ve noktaya nöbetçi diker gibi (...) öğretmen tayinine kalkılırsa, bu doğru olmaz. Eğitim teşkilatı, bu derece mihaniki [biçimsel], bilinçsiz tayin usullerinden kurtarılmalıdır.”¹³

Tonguç, bu son satırları yazdığı anda enstitülerde öğretmen, köylerde eğitmen kıyımı başlamıştı. *Tonguç*’un yaklaşımı, öğretmenlerin seçiminde enstitü müdürlerine geniş yetki tanımayı gerektirmiştir. Örneğin o, enstitülere öğretmen seçme gibi çok önemli bir konuda müdürlere yazdığı 2.10.1940 tarihli mektupta şöyle diyor:

“Öğretmen seçme işinde büyük rolü sizlerin üzerinize almanız gerekir. Sıradan veya alışılmış usullerle bizim seçerek göndereceğimiz öğretmenler bu işe gelmiyorlar (yaramıyorlar). Onun için mesai arkadaşlarınızı kendiniz bulduğunuz takdirde daha rahat ve verimli bir yol tutmuş olursunuz. Müessesenize faydeli olacağına kanaat getirdiğiniz arkadaşları inha etmelisiniz [görevlendirmelisiniz]...”¹⁴

Köy Enstitülerinde Usta Öğreticiler

Samsun Ladik Köy Enstitüsü Müdürü *Enver Kartekin*’le eşi öğretmen *Sabahat Kartekin*’in köy enstitülerinde usta öğreticilik konusunda söyledikleri oldukça öğreticidir:

“Köy enstitülerinde bilhassa mahalli sanatlara çok değer verilmiştir. Mesela, değirmen taşçılığı, urgancılık, dokumacılık, tuğlacılık, kireçcilik, taşçılık, duvarcılık, dülgerlik, balıkçılık, nalbantlık, saz örmeciliği, arıcılık, binicilik, araba tamirciliği, saraçlık gibi mahalli özellikleri olan sanatlara hem enstitüdeki ihtiyaçların karşılanması, hem de o bölgenin köylerinde çalışacak öğretmenlere bu işlerde bilgi ve el yatkınlığı kazandırılması bakımından enstitülerde çok yer ve önem verilmişti. Bunlardan başka, mahalli oyunlarımızın ve bazı milli sazlarımızın öğretilmesi veya enstitüde bando kurulması gibi hususlar için de mahalli elemanlardan faydalanılırdı...”

¹² İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 310.

¹³ İsmail Hakkı Tonguç, 1947, s. 602-603.

¹⁴ İsmail Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946*, s. 36.

Usta öğreticiler, ekseriya yapı-sanat başlarının emrinde işliklerde veya gösterilen yerlerde bizzat çalışarak iş görürler; günlük, haftalık veya aylık planlara göre yanlarına verilen öğrencileri yetiştirirlerdi. Bunların özel mahiyet taşıyan işleri, resim-iş öğretmenleri, müzik, işlik veya yapı-sanat başları tarafından modernize ve teknik bilgi olarak formüle edilirdi.¹⁵

Müdürler, görevleri başında iş yaparken gördükleri öğretmen, yönetici ve usta öğreticileri enstitülerinde görevlendirmek üzere seçebiliyorlardı. Usta öğreticiler arasında *Âşık Veysel*, *Ali İzzet Özkan* gibi tanınmış halk ozanları, *Hasan Çakı Efe* gibi halk oyunları öğreticileri, yapıcılık, elektrikçilik, motorculuk alanlarında büyük hizmetler veren üç Macar usta da bulunuyordu.¹⁶

Köy Enstitülerinde Yönetmel İşleyiş

Köy Enstitülerinin yönetsel işleyişine temel olan çok önemli bazı ilkeler vardır. Bunların başlıcaları; akılcılık, yetki devri, yerinden yönetim, koşullara göre yönetimdir. Biraz sonra örnekleyeceğimiz gibi lider Tonguç, enstitü yönetici, öğretmen ve öğrencilerinin akıllarını ve yaratıcılıklarını kullanmalarını, her etkinliğin başı sayar. Onlara söylediği “Elinizden çıkacak iş, evvela kafanızdan çıkmalı” sözü bunu anlatmaya yeter. Bu ilkeler, günümüzde başta eğitim örgütlenmesinde olmak üzere, bütün örgütlenmelerde son derece önemlidir.

Köy Enstitüsü yöneticilerine, diğer yatılı ve gündüzlü okulların hatta bazı yüksekokulların yöneticilerine göre oldukça geniş yetkiler tanınmıştı. Örneğin, Bakanlıkla doğrudan iletişim, şifre kullanma, ödeme (itâ amirliği) yetkisi, *İhale Kanunu* uygulamasından bazı bağımsızlıklar tanınması, döner sermaye yönetimi gibi. Eğer bu yetkiler tanınmasaydı, o zaman taşradaki çağdışı bürokrasi anlayışı müdürlerin elini kolunu bağlar, ne yapım ve üretim süreci işler, ne de öğrencilerin temel gereksinimleri zamanında karşılanabilirdi. Üstelik II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yokluk, kıtlık, karaborsa gibi zorluklar, klasik yöntemlerle alışverişe olanak tanımıyordu. Birçok malzeme, gıda maddesi ancak pazarlık usulüyle sağlanabiliyordu.

Yetki devri ve yerinden yönetim; hem çağdaş yönetim anlayışının bir gereği, hem de koşulların ağırlığının, değişik enstitülerin kuruluş ve gelişim sürecinin farklı ve özgün olmasının bir gereği idi. Basit bir sorun ya da küçük bir harcama için üst makamlarla yazışma, çağdışı bir alışkanlıktı ve bu dinamik, özgün enstitü sisteminin işleyişine uygun düşmeyecek bir tutumdur. Ama asıl önemlisi, her enstitüde görev yapan yönetici, öğretmen ve öğrencilerin vicdanına, ahlakına ve yaratıcı yeteneğine güvenmek ve onların kendi enstitülerinde özgün eserler vermelerine ortam hazırlamaktır.

Şifre kullanma ve Bakanlıkla doğrudan haberleşme yetkisi, öteki taşra bürokratlarını (vali, milli eğitim müdürü, mal müdürü gibi) kızdırsa da zorunluydu. Enstitü yönetimlerinin sorumluluğu çok ağır ve hassastı. Bakanlık, daha doğrusu lider *Tonguç*, o günkü koşullarda hızlı haberleşmenin ve etkili yönetimi sağlamanın çözümünü böyle bir yöntemle bulmuşlardı. Kuruluş sürecinin zorlukları, müdürlerin deneyimsizliği bu yöntemi daha da zorunlu kılıyordu ve Tonguç onları tutucu yöneticilere kurban veremezdi.

Enstitülerde egemen kılınmak istenilen yönetim anlayışını kavrayabilmek için, lider Tonguç'tan alıntılar yapmak gerekiyor. Tonguç, yönetimde koşullar ve yöresellik nedeniyle kullanılacak yetkiler konusunda da enstitü müdürlerine yazdığı 9.08.1941 tarihli mektubunda şunları söylüyor:

“İşlerin icaplarına göre bazen bütün talebeyi, günlerce işlenecek tarlaya sokmak, onlara her türlü ziraat işlerini vaktinde yaptırmak zarureti vardır. Köylü, icabına göre gün doğmadan işbaşı yaparak bütün kuvvetleriyle işe saldırır ve işi zamanında bitirerek iyi

¹⁵ Tonguç'a Kitap, s. 320.

¹⁶ Bahattin Fırtına, Usta Öğreticiler, s. 14.

netice almaya muvaffak olur. Köy enstitülerinde bu ana kanunların aynen yer bulmaları lazımdır.”¹⁷

Tonguç bu mektubunda, işlerin sadece merkezde belirlenen emirlerle başarılamayacağını belirterek şöyle diyor: “Karşılaştığınız her meselede önce kendi zekânızı kullanmanız, kendinizi kuvvetli hissetmediğiniz taktirde yakın mesai arkadaşlarımızın zekâlarına, tecrübelerine müracaat etmeniz ve böylece müşkülleri yenmek hususunda kuvvet toplamanız lazımdır.”

O, 18.12.1944 tarihli mektubunda enstitü müdürlerinin yardımcılara, öğretmenlere şöyle seslenmesini istiyor: “Arkadaşlar! Çok çalışıyorsunuz, bütün kuvvetinizi tüketecek kadar uğraşp didiniyorsunuz. Hâlbuki sizin gece gündüz demeden didinmenizin tek amacı, bilek ve bacak kuvvetinden ziyade zekânızı, mantığınızı işletmek olmalı! Elinizden çıkacak her iş evvela kafanızdan çıkmalı; size okutulan, öğretilen bilimler buna hizmet etmeli!”¹⁸

Aynı mektupta sitem ve eleştirilerini şöyle sürdürüyor: “Köy Enstitüsü mensuplarının çoğunda en eksik bulduğum taraf; akıllarını, zekâlarını kullanmadan hareket edıştır. Böyle insanların elinde yetişecek çocuklara bu halin sirayet etmemesi [geçmemesi] mümkün değildir.”¹⁹

“Kardeşim” başlığı ile yazdığı 4.08.1941 tarihli bir başka mektupta şöyle diyor:

“Bazı enstitü müdürleri, müteaddit [birçok] muavinleri, idare memurları, öğretmenleri, nöbetçi talebeleri ve yardımcı diğer unsurları bulunduğu halde, bütün işleri en küçük teferruata varıncaya kadar tamamen şahıslarında toplamışlardır. Bu idare tarzı çok sakat, köksüz, günün birinde çökmeğe mahkûm bir tarzdır. Bütün elemanı şuursuz, düşüncesiz, zekâlarını kullanmadan hareket eden kukla insanlar haline getiren idare şekli budur. Bu tarzdan; her şeyden önce kendi kendilerine hareket edebilecek ve köylerde görecekları işlerin etrafına birçok insanları toplayacak olan talebe [öğretmen adayı] çok zarar görür. En kısa zaman içinde her türlü elemana hakiki rollerini ve mesuliyetlerini vererek müesseseyi tek ve terör yaratan otoritenin idaresinden kurtarmanız lazımdır.”²⁰

22.10.1941 tarihli mektupta da benzer şeyler söylüyor:

“Klasik metotları kırarak, yeni işe göre yeni metotlar bulmak, bu bakımdan kafayı motor gibi işletmek gerektiğini takdir etmiyorsunuz. Hayatta yeni imkânlar yaratmanın birinci şartı tefekkürdür [düşünmedir]. Başkalarından üstün düşünmenin, onları istenilen noktaya yönlentmeyi temin edeceğini kestirmeniz lazım.”²¹

Yetki paylaşımı konusunda 13.12.1943 tarihli mektubundan:

“Müdür bütün işleri kendi üstüne alarak ve her meseleyi kendine bağlayarak müesseseyi yürütebileceği [yönetebileceği] kanaatını taşımaktadır (...) Enstitülerin çalışmaları artık öyle bir safhaya girmiştir ki, onların işlerini bir kişinin başarması mümkün değildir. Onun için vazife ve mesuliyetleri birçok arkadaşlara taksim ederek enstitünün her alanındaki her işin adamını yaratmak lazımdır. Müdür bu insanları idare etmelidir...”²²

Aslında bunlar, bugün de modern eğitim yönetiminin vazgeçemeyeceği ilkelerdir. Ama ülkemizde bunlar söylemde kalmaktadır.

Köy Enstitülerinde Yönetimsel İşleyiş

Köy Enstitüsü uygulamasını özetleyecek anahtar sözcükler; *katılım, eşitlik, özgürlük, demokrasi ve eleştiriye açıklıktır*. Bu kavramlar sadece birer yönetim ilkesi değil, çağdaş eğitimin de ilkeleridir.

¹⁷ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 48.

¹⁸ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, s.92

¹⁹ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 76.

²⁰ İsmail Hakkı Tonguç, Agk., s. 47

²¹ İsmail Hakkı Tonguç, Agk., s. 59-60.

²² İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 79-80.

Köy enstitülerinde katılım; sınıfta, laboratuvarında, üretim ve uygulama yerlerindeki katılmadan, enstitü yönetimine katılmaya kadar tüm sistemde geçerlidir. Ancak, demokratik yönetim, bileşenlerin bir biçimde yönetimde rol almasıyla sınırlı değildir. Enstitülerde herkesin rol üstlenerek yönetsel işleyişe katılması, demokratik bir eğitim ikliminin vazgeçilmez koşuludur.

Demokratik eğitimin vazgeçilmez bir tekniği de öğrencinin işleyişe serbest seçimle örgütlü katılımıdır. Girişte de belirtildiği gibi, enstitülerde seçimli katılım; sınıf başkanı, çalışma ekibi başkanı seçiminden, okul öğrenci yönetimini oluşturmaya kadar, tüm sürece seçimle katılmalarıdır.

Tonguç'un, daha 1939'da söylediği şu sözler, onun demokratik bir toplumsal yaşamda katılım hakkını ne kadar önemseydiğini açıkça ortaya koyar.

“Köylüyü, köyden başlayarak ta Kamutaya [TBMM'ye] varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflarından başka bir şart aramaksızın iştirak ettirmek, bu suretle devlet işlerini realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekle getirmek (...) köylü vatandaşlarda (...) Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak (...) lazımdır.”²³

Tonguç'un enstitülerde demokratik eğitimin vazgeçilmez bir ilkesi olan “öğrencilerin kendilerini yönetmesi” ilkesini yaşama geçirmek için üstün çaba gösterdiği bilinir. Örneğin, enstitü müdürlerine gönderdiği 4.12.1944 tarih ve 20297 sayılı resmi yazıda şöyle demektedir:

“Köy enstitülerinin iç yapılarında öğrencilerin kendi kendilerini idare etmeleri ilkesine dayanan bir gelişim sağlanacaktır. Onun için bu kurumları her türlü şahsi ve indi [kişisel] idare tarzından kurtarmak, enstitüde vazife gören bütün öğretmenlerin başlıca amaçları olmalıdır...”²⁴

Yaklaşık iki hafta sonra “Kardeşim” hitabıyla tüm enstitü müdürlerine gönderdiği sitem dolu uzun mektubunda bir tasarısından da söz etmektedir:

“Şimdi enstitülerin iç bünyelerinde bir değişiklik yapmayı düşünüyorum. Bunu birkaç yerde tecrübe ettireceğim [deneteceğim]. Küme başlarının [sınıf rehber öğretmenlerinin] idare ve mesuliyetleri altında (...) sınıf veya küme ünitesinin kendi işlerini kendileri görmesi ilkesine dayanan bir idare sistemini getireceğim. Bu takdirde o kümeye çiğ erzak vererek yemeklerini kendilerine pişireceğim. Yatakhanelerini kendilerine temizlettirip tertiplettireceğim. Bu veya buna benzer işlere enstitü müdürlüklerinin kendiliklerinden girişmelerini, Vekillîğe [Bakanlığa] bazı yeni idare ve terbiye şekilleri empoze etmelerini bekliyorum...”²⁵

Tonguç burada sadece kendi düşüncesini aktarmıyor, enstitü mensuplarını da yaratıcı olma-ya çağırıyor. Böyle bir denemenin yapıp yapılmadığını bilmiyoruz.

Tonguç bu mektubu yazarken çıkagelen ve çalıştığı enstitüyü acımasızca eleştiren, çağdışı saplantıları olan bir öğretmene şunları anlatıyor ve bunları söz konusu mektuba “not” olarak ekleyip müdürlere iletiyor:

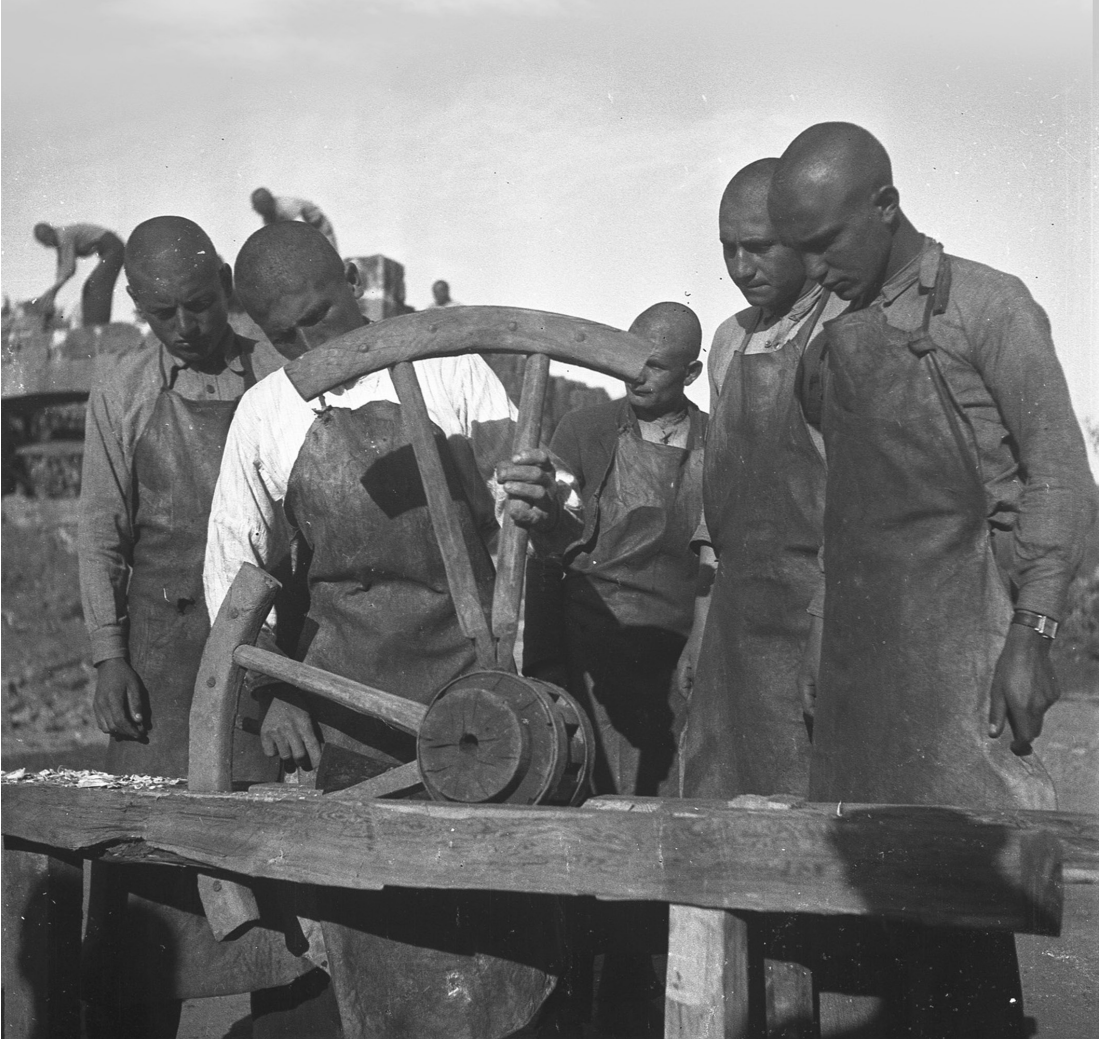
“Enstitülerde, devletimizin dayandığı ana ilkelerden olan halkın kendi kendini idare etmesi düsturu öğrenci ve öğretmenlerin kendi kendilerini idare etmeleri şekline sokularak, bu prensibe göre bir idare şekli kurmaya çalışıyoruz. Onu gerçekleştirmenin tek ve eşsiz vasıtası olarak da iş bölümünü, işler hakkında bunlara katılanların fikir serdetmelerini [görüş öne sürmelerini], topluluğa mensup herkesin birbirine iyi muamele etmesini, birbirlerinin işlerine karışmamalarını kabul ediyoruz. Allah müdür, muavin, eğitimbaşı veya öğretmen yaratmak yolunu tutmuyoruz...”

²³ İsmail Hakkı Tonguç, Canlandırılacak Köy, s. IV-V.

²⁴ İsmail Hakkı Tonguç Arşivi.

²⁵ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 99.

Resim 3: Tekerlek yapımı

Türk cemiyetini, insanlık tarihinin her devrinde, değerini muhafaza etmiş olan iyiliğe, dürüstlüğe, mertliğe, sevgiye, şefkate, haklarda eşitliğe; düşünme, yazma ve söylemede serbestliğe inanan insanların hamuru ile yoğrulmuş bir cevher yapmak ülküsünü taşıyoruz. Bu ülküyü taşıdığımız ve enstitülerdeki çocukları buna göre yetiştirmeye çalıştığımız için, onlar henüz eşlerini [benzerlerini] görmeye alışmadığımız yeni bir tip insan olarak hayata katılıyorlar (...) Biz (...) bildiğini yapabilen insanlardan yeni bir cemiyet yaratmak için tarlaya tohum saçıyoruz.”²⁶

Böyle bir bilinç ve beceri, okullarda daha küçük yaşlarda yaparak ve yaşayarak kazanılabildi. Köy enstitülerinde bunun ortam ve iklimi hazırlanıyordu.

Önce de değinildiği gibi, köy enstitülerinde çok etkili bir organ olan öğrenci yönetimleri, özde aynı olmakla birlikte uygulama biçimleri enstitülere göre farklılık gösterir. Örneğin değişik enstitülerde seçilenlerin görev süreleri haftalık, aylık, dönemlik, yıllık olarak farklı farklı belirlenebilir.

Seçime, yaşı ve sınıfı ne olursa olsun tüm öğrenciler katılırdı. Örneğin, bir enstitüde, okul başkanının son sınıf, yardımcısının birinci sınıf öğrencilerinden seçildiği belirtiliyor. Müdür,

²⁶ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 106-109.

öğretmen ve öğrenci anılarından öğrenci yönetimlerinin enstitü yönetimlerinde çok etkili olduğunu anlıyoruz.^{27,28}

Köy Enstitülerinde Kendini Yönetme Bilincinin Kazandırılması

Köy Enstitüsü sisteminin ana hedefi kişiyi *özgürleştirir*. Özgürleştirme; hem akli ve düşünceyi, hem de davranışları özgürleştirmeyi içerir. Aklın ve düşüncenin özgürleştirilmesi, bilimsel ve demokratik eğitimle, düşünceyi açıklama serbestliği ile olanaklıdır. Davranışlarsa demokratik katılım ve eleştiri hakkını kullanmakla gerçekleşir. Tonguç, özgürleştirme yerine, “canlandırma ve şuurlandırma” kavramlarını kullanır. Daha 1939’da şöyle diyor:

“Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette [biçimsel olarak] köy kalınması değil, mânâlı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köyü [köylüyü] öylesine canlandırmalı ve şuurlandırmalı [bilinçlendirmeli] ki, onu hiçbir kuvvet (...) kendi hesabına insafsızca istismar edemesin. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi bu demektir.”²⁹

Enstitülerde öğrenciyi *canlandırma ve şuurlandırmanın* değişik olanakları ve yöntemleri vardı. Öncelikle ders ve etkinlikleri bilime, deneye, sorgulamaya, okumaya, araştırmaya ve serbestçe açıklamaya dayandırmak; toplumdaki çelişkilere, eşitsizliklere, sömürüye dikkat çekmek... gibi. Tonguç asıl hedefinde bulunan bu konuya resmi ve özel yazılarında defalarca dikkat çekmiştir. Örneğin, 4.12.1944 tarih ve 20297 sayılı yazıda; “Enstitü işleri en az on beş günde bir, bütün öğretmen ve öğrenciler bir araya gelerek konuşulur” denilmektedir. Değişik anılardan öğrendiğimize göre, genellikle her hafta sonu yapılan bu toplantılarda, Bakanlık mensupları, devlet adamları dahil herkesin yaptıkları değerlendirilir, eleştirilir. Örneğin, Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü *M. Rauf İnan* bu konuda şunları anlatıyor:

“Genel toplantıda tüm öğrenci, öğretmen, usta öğretici eksiksiz olarak bulunurlardı. Çok önemli bir konu varsa önce o konuda ben kısa bir konuşma yapardım. Sonra Enstitünün o haftaki yaşamı, çalışma koşulları, sorunları üzerinde -çoğu öğrencilerden olmak üzere- konuşmalar, eleştiriler, tartışmalar olurdu. Özellikle nöbetçilerin, başkanların girişimleri, çalışmalarını değerlendirilir, gelecek hafta için önerilere varılırdı. Yöneticiler, öğretmenler de konuşur, eleştirilirdiler de. Kimi kez eleştiriler sertleşebilirdi. Eskişehir ilçe kaymakamlarının bulunduğu bir toplantıda coğrafya öğretmeni Kâmile Akalın’la kitaplık başkanı öğrenci Servet Bilgiç arasında başlayan bir tartışma sertleşti. Mihalicçık kaymakamı yanıma geldi, yavaş sesle “Bu öğretmen bu öğrenciye kızmaz mı?” diye sordu. “Yoo, neye kızsın? Görüyorsunuz, tartışma haritaların kullanılışı, kitaplıktan alınıp verilmesi, onarımı üzerindedir... Toplantıdan sonra öğretmen odasında otururken Servet Bilgiç içeri girdi, (...) o öğretmenin yanına gitti. Eğilip kulağına bir şey anlatırken, öğretmen kolunu onun omzuna attı. Yan yana oturduğumuz o kaymakam, “Bakın bakın; bunu gözümle görsem, kim anlattırsa anlatsın inanmazdım” dedi, öteki kaymakamların dikkatlerini çekti.”³⁰

Çifteler Köy Enstitüsü’ne gelen Cumhurbaşkanı *İsmet İnönü*’nün neden öğrencilerle birlikte yemek yemediği bir hafta sonu toplantısında Müdür *Rauf İnan*’a sorulur. O da “İnönü’nün şeker hastası ve diyet yapmak zorunda olduğunu, kendi hasta arkadaşları için de diyet yemeği ya da ek gıda verildiğini söyler, durum açıklık kazanır.”³¹

²⁷ Niyazi Altunya ve İsmet Baş, Gönen Köy Enstitüsü ve Sonrası, s. 187.

²⁸ M. Rauf İnan, Bir Ömrün Öyküsü 2: Köy Enstitüleri ve Sonrası, s. 31.

²⁹ İsmail Hakkı Tonguç, Canlandırılacak Köy, s. 88.

³⁰ M. Rauf İnan, Bir Ömrün Öyküsü 2: Köy Enstitüleri ve Sonrası, s. 60-61.

³¹ Bu anı, 2001’de Enstitünün ilk öğrencilerinden rahmetli İhsan Güvenç’ten dinlenmiştir.

Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü Müdürü *Hürrem Arman*, Enstitüyü açtığı yıl, hafta sonunda öğrencileri konuşturmaya çalışır, ancak köylerinden *tembihli* gelen öğrenciler konuşmak istemezler. Uğraşa didine sonunda konuşturmayı başarır. Bir öğrenci, “Öğretmenim, bize sütün yararını anlatıyorsunuz, ama bize ineklerimizin sütünden vermiyorsunuz” der. Müdür, bu soruyu kolayca yanıtlayacağını sanır, der ki; “İneğimiz az, dolayısıyla size yetecek kadar süt alamıyoruz. Bu az sütü döner sermaye adına satıp gelirini yine size harcıyoruz”. Bu kez öğrenci, “O halde dönüşümlü olarak içelim, herkes haftada bir kez süt içmiş olur” der ve öyle yapılır.³²

Isparta Gönen Köy Enstitüsü eski öğrencileri hafta sonu değerlendirme toplantısını şöyle anlatıyorlar:

“Değerlendirmelerde önemli haberler de duyurulurdu. Okuduğu bir kitabı çok önemseyen öğretmen veya öğrenci onu tanıtırdı. Başarılı çalışmalar övülür, takdir edilirdi. Toplantı sonunda, gelecek hafta içinde nelerin nasıl yapılacağı eğitim başı tarafından özetlenirdi. Toplantılarda baskı yoktu. Herkes konuşmasını rahat yapardı. Hatta cesaretle ortaya atılan ilginç görüşler alkışlanırdı. Uyarılar, öneriler benimsenir, gereği yapılırdı. Başka okullarımızda olmayan bu tür eleştiriler, başarılı etkinliklerimizin anahtarı olurdu.³³

[Öğrenci]: Arkadaşlarım, salı günü inşaatta çalışırken, dinlenme saatinde, haylice yer kaplayan karılmış harç üzerinden atlama iddiası oldu. Ben ‘atlayabilirim’ dedim ve atladım. Tam bu sırada inşaat öğretmenimiz (...) beni gördü, kızdı ve azarladı. İzlem-Gözlem defterimi istedi. Ben de verdim. Bana 2 numara verdi. Halbuki, arkadaşlarım bilirler, benim inşaat çalışmalarım ve ustalığım çok iyidir. Yaptığım yaramazlık değildir. Dinlenme saatinde spor yapıyordum. İnşaat öğretmeni de bu hareketim hoşuna gitmedi diye bana 2 numara verdi. Hepinizin huzurunda bu durumu eleştiriyorum arkadaşlarım’...

[Öğretmen]: Sayın Müdürüm ve değerli arkadaşlarım, (...) arkadaşımın dedikleri doğrudur. Ben bu arkadaşımızı oradaki çalışanları başına toplamış şaklabanlı yapıyor diye değerlendirdim (...) Sonradan durumu inceledim. Olayın Mehmet arkadaşımın dediği gibi olduğunu saptadım. Notunu da 5 numara olarak düzelttim. Kendisinden topluluğunuz huzurunda özür diliyorum...³⁴

Aynı Enstitünün birinci sınıf öğrencilerinden *Tahir [Fakir] Baykurt*, böyle bir toplantıda, aşçıbaşının yemeklerin etli ve taneli yerlerini büyük sınıf öğrencilerine, sulu yerini küçüklere verdiğini, yemek yetmeyince sıcak su eklediğini söyler. Tartışma sonucu, nöbetçi öğretmen ve öğrenci başkanının dikkatsizlik yüzünden eksik erzak çıkardığı, olayın doğru olduğu anlaşılır ve düzeltme yoluna gidilir.³⁵

Örnekler çoğaltılabilir.

Köy Enstitülerinde Yönetimsel İlişkiler

Tonguç’un mektuplarından, resmi yazılarından ve bazı enstitü mensuplarının anılarından öğrendiğimize göre, köy enstitülerinde öğrencilerin hakları, yönetici ve öğretmenlerinkini önceler. Öğretmenler, öğrencilere bir şeyler öğretmekle, yönerge vermekle yetinmezler, zorlukların üstüne onlardan önce koşarlar, böylece hem onları korurlar, hem de onlara örnek olurlar. Klasik okullarda yetişmiş “öğrenciye yüz vermeyen” devşirme yönetici, öğretmen ve usta öğretici kadrosunu bu konuda yetiştirmek gerekmektedir. Tonguç, bunu sık sık hatırlatmaktadır. Örneğin, 1942 yılı sonlarında bir Enstitü müdürüne yazdığı mektupta şöyle diyor:

³² Merhum Arman, 1970 yılında yazara anlatmıştı.

³³ Niyazi Altunya ve İsmail Baş, Gönen Köy Enstitüsü ve Sonrası, s. 189.

³⁴ Niyazi Altunya ve İsmail Baş, Agk., s. 191.

³⁵ Niyazi Altunya ve İsmail Baş, Gönen Köy Enstitüsü ve Sonrası, s. 192-193.

“Talebeye karşı iyi muamele etme bakımından bütün öğretmenleri yetiştirmek lazımdır. Tıp-
kı talebeyi yetiştiriyormuş gibi onlara da emek harcamalıyız. Enstitü mensubu öğretmen, ta-
lebe karşısında genel durumu ile bir baba gibi hareket edebilmelidir. Öğretmenler üzerinde
çok çalışmak şartıyla bu maksat gerçekleştirilebilir. Öğretmenleri; ihmalcilik, kaba konu-
ma, laubalilik, içki içerek talebe karşısına çıkma, adaletsiz hareket etme, kin besleme gibi
kusurlardan tamamen sıyrılacak bir hale getirdiğimiz takdirde bu işte muvaffak olabiliriz ve
talebeye hakiki öğretmenin örneğini kendi hayatımızla gösterebiliriz. Türlü münasebetler-
le toplantılar yaparak öğretmenleri talebe karşısında doğru, sevimli tesirler yapıcı şekilde
konuşmaya alıştırmalıyız. Ancak bu gibi zaruretlerle öğrenmen okuma, kendini yetiştirme
ihtiyacını duyar...³⁶”

Tonguç, enstitü müdürlerinden, özellikle kadın öğretmenlerin korunup kollanmasını ister.
2.10.1940 tarihli mektubunda şöyle der:

“Kadın öğretmenleri iyi idare ederek bu işe adapte etmek için birçok fedakârlıkları göze al-
mak ister (gerekir). Bu arkadaşların tek güvendikleri sizlerin şahsiyetiniz, otoriteniz onlara
karşı babacan hareket edebilenizdir. Kendi kızlarınızı terbiye eder gibi onları yetiştirmenizi
müesseselere mal etmenizi bekliyoruz.”³⁷

Tonguç, aynı mektupta, kız öğrenciler konusundaki duyarlılığını da şöyle dile getiriyor:

“Müessesenizdeki kız talebe işi pek çok emeğinizi harcamanız lazım gelen çok ciddi, önemli
ve büyük bir meseledir. Kızları bir tarafa, erkekleri de diğer tarafa ayırarak müesseseyi iki
kafes haline getirmek asla doğru değildir ve bu ayırmanın bir neticesi olarak mektuplaşan
kız erkek iki talebeden kızı enstitüden uzaklaştırmak tedbiri, cemiyetin kadına kıyan eski
telakkisinin yaşatılmasından başka bir mahiyet ve mânâyı haiz değildir [ondan başka bir
anlam taşımaz]. Kızlar kızlıklarını, erkek çocuklar da erkekliklerini bilerek müessesenizin
tabii hayatı içine sokulmalıdırlar. Bisiklet, motosiklet kullanma işini, bir musiki aletini çal-
mayı, şarkı söylemeyi, millî oyunlar oynamayı bütün talebe aynı derecede bilmelidir. Bütün
güçlüklerine rağmen kız ve erkekli bir hayatın her türlü işine, eğlencesine, zevklerine veya
ıstıraplarına iki cins talebe de müştereken sevk olunmalıdır. Bayağı olan her şeyden kaçın-
mak ve korunmak şartile kız ve erkek talebeye hayatı bütünü ile yaşatmanız lazımdır.”³⁸

Tüm uyarılara karşın bazı enstitülerde öğrencilere iyi davranılmadığını, dayak atıldığını, on-
ların düşük notla tehdit edildiğini, yine Tonguç’un enstitü müdürlerine yazdığı 13.12.1943 tarih-
li mektubundan öğreniyoruz. Tonguç dayak atan “suçlular hakkında çok sert tedbirleri tatbik
mecbur kalınacağını” belirtmektedir.³⁹

Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan, haksız yere tokat atan bir erkek ve bir kadın öğret-
mene, bir erkek ve bir kız öğrencinin tokatla karşılık verdiğini, kendisinin disiplin kurulunun bu
konudaki ceza önerilerini geri çevirdiğini, hatalı bulduğu öğretmenlerden birini ikna ettiğini di-
ğerinin enstitüden ayrıldığını, ancak yıllar sonra ayrılan öğretmenin yaptığına pişman olduğunu
anlatır.⁴⁰

Tonguç, tüm bu uyarılarının yeterli olmadığını görerek, 4.12.1944 tarih ve 22297 sayılı resmi
yazı ile şu uyarılarda bulunur:

“Köy enstitülerinde her türlü yapım, ziraat, sanat, idare işleriyle öğretmen ve öğrencileri
ilgilendiren resmi işler, nöbetleşe öğretmen ve öğrenciler tarafından görülür. Nöbette bu-
lunmayanlara bu işlerin gördürülmesi, öğrencilerin veya usta öğreticilerin hususi işlerde

³⁶ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 69.

³⁷ İsmail Hakkı Tonguç, Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946, s. 37.

³⁸ İsmail Hakkı Tonguç, Agk., s. 35-36.

³⁹ İsmail Hakkı Tonguç, Agk., s. 76-77

⁴⁰ M. Rauf İnan, Bir Ömrün Öyküsü 2: Köy Enstitüleri ve Sonrası, s. 25-26, 29-30.

çalıştırılmaları yasaktır. Kendi işini kendi göremeyecek derecede hasta olan kimsesizlerin işleri de nöbette bulunan arkadaşları tarafından yapılır.

Tabelaya [ücretsiz yemek yiyecekler listesine] giren öğretmenler istihkakları [kendilerine ayrılmış] olan yemeği öğrencilerle birlikte enstitüde yemeğe mecburdurlar. (...) evlere veya odalara yemek götürmek yasaktır.

... Öğrencilere angarya şeklinde mânâsı anlaşılmadan yaptırılan işlere bu kurumlarda asla yer verilmeyecektir (...) Her çocuk öğretim programında tespit edilen şekillere göre kültür, ziraat ve sanat çalışmalarına mutlaka katılacaktır. Belli çocukları yalnız terzilik, şoför muavinliği, davar çobanlığı, tuğlacılık gibi belli işlerde uzun müddet çalıştırmak yasaktır."⁴¹

Köy enstitülerinde çalışanları ve öğrencileri işe sevk etmenin yolu sadece resmi düzenlemeler ve emirler değildir. Bu konuda yönetici ve öğretmenlerin davranışlarıyla örnek olmaları daha etkili bir yoldur. 3803 sayılı *Köy Enstitüleri Kanunu* "Köy enstitülerinden mezun öğretmenler (...) ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik ederler" der (m. 6). Öğrencilerin bu beceriyi kazanmaları da kendi öğretmenlerinden görüp öğrendikleriyle olanak kazanacaktır. *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi*'nde, "Köy enstitülerinde (...) talebe tarafından yapılan işlere, gerek öğretim ve tecrübe [deneme] safhasında, gerekse işi bitirme safhasında olsun, fiilen iştirak etmekle mükelleftirler" denilerek, bir tür yönetici-öğretmen-öğrenci yazgı birliği ifade edilmiştir.⁴²

Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü *Rauf İnan*, çimento torbalarını taşımak istemeyen öğrencileri harekete geçirmek için ilk torbayı kendisi sırtlar, ikincisini de sağlık sorunları olan müdür yardımcısının yerine taşımak istediğini söyler ve öğrencilere "sizlerin birer torbanıza karşı ben ikişer torba taşıyacağım" der. Zayıf bünyeli öğrencilerden her ikisinin birlikte birer torba taşımalarını önerir. Onun bu davranışını gören öğrenciler koşuşarak torbaları taşırlar. İnan, benzer bir uygulamayı, yataklarını yeni yatakhaneye taşımak istemeyen Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerine örnek olarak da yapar. O gün hasta olan öğrencinin yatağını müdür İnan sırtlayınca, öğrenciler de işe koyulurlar.⁴³

Kastamonu Gököy Köy Enstitüsü'nde tuvalet nöbetindeki öğrenci burayı temizlemek istemez. Öğretmen süpürgeyi, su hortumunu alır, temizliğe başlar. Öğrenci de koşup öğretmenin elinden bu gereçleri alıp temizliğe koyulur.⁴⁴

Isparta Gönen Köy Enstitüsü'nde müdür ve öğretmenlerle ev hanımı öğretmen eşleri iki kilometrelik tuğla ocağından sırtlarında semerle, öğrencilerle birlikte tuğla taşırlar.⁴⁵

Sonuç ve Geleceğe Bakış

Köy Enstitüsü deneyimi, ülkemizde çağdaş eğitimin öncü bir uygulamasıdır. Ayrıca günümüzde de yaşama geçirilmesi gereken bir deneyimdir. Bu sistem, eğitim yönetiminin, hatta genel olarak kamu yönetiminin çağdaşlaşmasına da canlı örnekler sunmuştur. Özellikle yönetimde demokrasi ve katılımlı öğrenci yönetimi, iş başında (hizmet içinde) eğitim, eğitimde insan ilişkileri konularında bugün bile ders alınacak önemli örnekler bulunmaktadır. Bu örnek uygulamanın en önemli yönlerinden biri, öğrencinin her işte yönetici, öğretmen ve usta öğreticisini yanında bulmasıdır.

⁴¹ İsmail Hakkı Tonguç Arşivi.

⁴² Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi, s. 108.

⁴³ M. Rauf İnan, Bir Ömrün Öyküsü 2: Köy Enstitüleri ve Sonrası, s. 80-81.

⁴⁴ Mezunlardan Musa Uysal'ın 2000 yılında yazara anlattığı anısı.

⁴⁵ Niyazi Altunya ve İsmail Baş, Gönen Köy Enstitüsü ve Sonrası, s. 144-147.

Resim 3: Tuğla üretimi

Köy enstitülerinde yönetimin en önemli sorunu, yönetici ve öğretmenlerin eski klasik eğitim sisteminde yetişmiş olmaları ve orada edindikleri alışkanlıkları kolay kolay terk edememeleri idi. O günün zor koşullarında, bu elemanları sık sık hizmet içi eğitime çağırmak çok zordu. Ulaşım ve iletişim güçlüğü, gösterilecek örnek uygulamaların yokluğu, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik zorluklar, vali, milli eğitim müdürü ve diğer dairelerdeki eski bürokratların çıkardıkları engeller, en azından onların denenen özgün modeli kavrayamamaları, kuruluş güçlüğü gibi pek çok engel bulunuyordu.

Bu yeni ve özgün sistemin yürütülmesinin en büyük güvencesi kuramcı, kurucu ve lider İlköğretim Genel Müdürü *İsmail Hakkı Tonguç*'tu. Kuşkusuz kuruluş aşamasında *Atatürk*'ün sağ olması, Bakan ve Genel Müdürün atamalarını, önemli yasa, tüzük ve kararları onun onaylaması çok önemlidir. *Atatürk*'ten sonraki Cumhurbaşkanı *İsmet İnönü* 1946'ya kadar uygulamayla yakından ilgilenmiş, gerekli desteği vermiş ve tüm enstitüleri, bazılarını birkaç kez görmüştür. Sistemin kurucu bakanları, önce *Saffet Arkan* ve sonra *Hasan-Âli Yücel*, bu özgün uygulamayı toplam on bir yıl boyunca desteklemişlerdir. Bulunan genç müdürler ve epeyce öğretmen sistemi

benimsedi. Öğrenciler de bu uygulamayı benimseyip canla başla çalıştılar. İyi bir eğitim yöneticisi, eğitim bilimci ve yazar olan Tonguç, enstitü yöneticilerinin tümünün çalıştığı okullardan ya da çeşitli kurslardan öğretmenleri idi. Ayrıca o, tüm davranışlarıyla iyi bir eğitici idi. Zamanının çoğu enstitülerde ve köylerde geçmişti. Eksiklik ve aksaklıkları yakından görüp zamanında gideriyordu. Bir kısmı oğlu *Engin Tonguç* tarafından derlenen mektupları, enstitü yönetici, öğretmen ve mezunlarını iş başında eğitime konusunda çok yararlı olmuştur.

Liderliğini Tonguç'un yaptığı Köy Enstitüsü Deneyimi, eğitim yönetimi açısından da birçok olumlu örnek bıraktı. Özellikle, öğrenci ve öğretmenlerin eğitim kurumlarında, yaratıcı ve üretici olmaktan uzaklaştığı, dışlandığı günümüzde, Köy Enstitülerindeki yönetim daha da aranırlı bir uygulamadır. Kapalı köy toplumundan devşirilmiş dilsiz, ağızsız köy çocuklarını yönetime katmak için nice özverilerin gösterildiği o uygulamaya bugün ah-vah etme yerine öğrencinin, öğretmenin rol üstlendiği, demokratik eğitim yönetimlerini oluşturmanın yolları aranmalı, buna inanmış eğitim yöneticileri kendi kurumlarında bunu uygulamalıdır. Bu arada katılımlı demokratik eğitimin dersliklerde öğretmenlerin elinde başladığı da unutulmamalıdır.

Kaynakça

ALTUNYA, Hüseyin (2012). "Türkiye'de Köy Eğitmeni Yetiştirme Deneyimi (1936-1948)" Düşünen Tohum Konuşan Toprak: Türkiye'nin Köy Enstitüleri (1940-1954). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

ALTUNYA, Niyazi ve İsmet Baş (2014). Gönen Köy Enstitüsü ve Sonrası. Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayını, İzmir

ALTUNYA, Niyazi (2010). Köy Enstitüsü Sistemi: Toplu Bakış. Cumhuriyet Kitapları, İstanbul

ALTUNYA, Niyazi (2007). "Yetmişinci Yılında Köy Eğitmenliği" Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil-Kültür-Eğitim. Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara (s. 495-526)

FIRTINA, Bahattin (2003). Usta Öğreticiler. Gömeç Belediyesi Yayını, Balıkesir

GÜNDÜZALP, Fuat (2010). Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu. C. VI, Çağdaş Eğitim Dergisi Yayınları, Ankara

İNAN, M. Rauf (1988). Bir Ömrün Öyküsü 2: Köy Enstitüleri ve Sonrası. Öğretmen Yayınları, Ankara

İsmail Hakkı Tonguç Arşivi. Ankara

Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı (2005). Köy Enstitüleri İle İlgili Yönetmelik ve Resmi Yazılar. Ayrıntı Matbaası, Ankara

Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu İzahnamesi (1943). Maarif Matbaası, Ankara

Tonguç'a Kitap (1961). İmece Yayınları, İstanbul

TONGUÇ, Engin (2009). Bir Eğitim Devrimcisi: İsmail Hakkı Tonguç. Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayını, İzmir, 2007

TONGUÇ, İ. Hakkı (1939). Canlandırılacak Köy. Remzi Kitabevi, İstanbul

TONGUÇ, İ. Hakkı. İlköğretim Kavramı. Remzi Kitabevi, İstanbul

TONGUÇ, İ. Hakkı (1976). Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları: 1935-1946. (Haz. Engin Tonguç). Çağdaş Yayınları, İstanbul